

Litt om samiske kvinner i Knut Hamsuns forfatterskap

Oanegattjat sáme nissunij birra Knut Hamsuna girjálasjvuodan

Andreas Lødemel

Det er langt mellom de samiske kvinnene i Hamsuns romaner, men det er mye slagkraft i de få som finnes. Det ser vi særlig tydelig hvis vi trekker en linje fra Isak Sellanrås oppstandelse i Markens grøde (1917) til jordomseileren Augusts død i Men livet lever (1933).

Ælla dal ålos sáme nissunijs Knut Hamsuna románajn, valla da gallegattja maj birra tjállá, gávviduvvi gievrran. Dát boahtá tjielggasit ávddân ållágattjat gå gehtja romádnagávvusa Isak Sellanrå rájes, girjen Ednama tjuohppusa (1917) (Markens grøde) gitta værálda birra bárjåstiddje August:a jábmemij girjen Valla iellem ham joarkká (1933) (Men livet lever).

- ▶ Det har vært mye strid rundt Knut Hamsuns ettermæle, og to av de mest kontroversielle temaene har vært forfatterens holdninger til kvinner og samer. Jeg skal i denne artikkelen se på to Hamsun-romaner som er særlig interessante med hensyn til dette: *Markens grøde* og *Men livet lever*.
Først en kort, enkel oppsummering av den offentlige diskusjonen om Hamsun og det samiske. Fortellerstemmen i nobelprisromanen *Markens grøde* er utvetydig rasistisk overfor samer; resten av Hamsuns forfatterskap er mer nyansert og nøytralt. For de som er interessert i formil-
- ▶ Knut Hamsuna mujtuj li tjanádum állo rijdo, ja guokta dajs rijddoássjijs li lähkám girjetjálle vuojno ja guotto nissunij ja sámij gáktuj. Dán artihkkalin galgav guoradallat, guokta Hamsuna románajns ma li ájnnasa dán gáktuj: *Markens grøde* (*Ednama tjuohppusa*) ja *Men livet lever* (*Valla iellem ham joarkká*).
Vuostak dal ájn oanegasj tjoahkkájgæsos dassta mij almulattjat dágástaláduvvá Hamsuna vuojnoj birra sámij gáktuj. Nobelguddnebálkkáromána subtsastiddje *Ednama tjuohppusa* románan le iehpedahtte rásissta sámij vuoksjuj, ietjá girjálasjvuolta Hamsunis le ienep vehi sieradusáj ja

► dende omstendigheter, har Hamsuns positive anbefaling av samiske Johan Turis *En bog om lappernes liv* fra 1910 vært verdt å nevne. Eventuelt også det faktum at det tross alt finnes samer i Knut Hamsuns nordlandsromaner. Det var ikke noen selvfølge i samtiden. Ingen har gått så langt som å hevde at behandlingen av samer i Knut Hamsuns litteratur er uproblematisk.

Når det gjelder kvinner, var Hamsun aldri noen kvinnehater. Men vi finner et reaksjonært kvinnesyn i flere av tekstene hans, et ønske om å stanse den utvidingen av kvinnerollen som det moderne livet fører med seg. Kvinnesynet er nok ikke reaksjonært på alle områder; flere har pekt på motsigelser og nyanser – men igjen: Ingen har gått så langt som å hevde at behandlingen av kvinner i Knut Hamsuns litteratur er uproblematisk.

Når vi vil undersøke holdningene en forfatter har til en bestemt gruppe mennesker, er det naturlig å ta utgangspunkt i personer i forfatterskapet som tilhører denne gruppen. Har de gode eller dårlige egenskaper? Er de likt eller mislikt av fortellerstemmen? Hvis gruppen var undertrykt i samfunnet, og personen(e) kommer dårlig ut av analysen, er det slik mulig å avdekke at en forfatter bevisst eller ubevisst bygde opp under maktstrukturer i sin samtid som vi i dag kjenner som urett.

Det problematiske ved metoden nevnt ovenfor er at et individ ikke nødvendigvis representerer noen gruppe. Som forfatter var Knut Hamsun individualist, og hans opprør mot den tradisjonelle litteraturen var blant annet nettopp et opprør mot at oppdiktede personer skulle representere grupper i samfunnet. Hamsun var motstander av typer, malt med så bred pensel at de blir et minste felles multiplum av mange individer. Slike representative personer kan være hendige redskaper for forfattere med politiske eller pedagogiske hensikter, men Hamsun – hvis vi skal tro det han sa – ønsket ikke å bruke sine fiktive personer som enkle representanter for grupper, raser eller samfunnslag.

Det er selvsagt ikke til å unngå at det finnes holdninger som kan avkodes i enhver tekst, men det er viktig at vi har respekt for kompleksiteten og mangfoldet i tekstene vi tar for oss. Ser vi for eksempel på en bestemt folkegruppe hos Hamsun, er det ikke sikkert at den kommer så dårlig ut

Knut Hamsun i 1927 / Knut Hamsun i 1927. Gåvvå/Foto:
Anders Beer Wilse. Ætgáit/Eier: Nasjonalbiblioteket.

► bieleidis. Sidjj gudi sihti dát girjjetjálles buorep bielijt berus-tit, de viertti nammaduvvát jut Hamsunin lij buorre vuojnno sáme Johán Turi:ja girjjáj *Subtsasa sámij birra* (*Muittalus samid birra – En bog om lappernes liv*) jages 1910. Ja duodden ájn dassta jut sáme gávnnuji Knut Hamsuna nordlándarománajn. Ij lim dát vuojnruohtte dallusj ájge. Ij la val aktak ájn javllam álkke l gávnna Knut Hamsuna girjála-ju vuodan vuojnojt sámij vuoksjuj.

Mij gullu nissunijda, de ij lim Hamsun nissumvásjodid-dje. Valla gávnnap vuojnojt ma li máhtsadahtte nissunij

- ▶ gjennom hele forfatterskapet som et enkeltsitat tatt ut av sammenheng kan få oss til å tro. Det gjelder særlig hvis vi sammenligner gruppen med *andre* grupper. Hamsun bygde ofte ut de negative sidene av personene han skildret. Han fremhevet det latterlige og var gjerne spydig. Når vi skal vurdere om en gruppe er spesielt negativt fremstilt av Hamsun, går det an å spørre: *Er de verre enn søringer?* Det er de som regel ikke. Engelskmenn er kanskje de eneste som består denne «testen» i forfatterskapet som helhet. Knut Hamsun så engelskmenn som arrogante og hensynsløse, og han så (med rette, må vi kanskje si) England som et brutalt imperialistisk maktsentrums. Sett fra et nordnorsk perspektiv representerte disse to gruppene – engelskmenn og søringer – makten og sentrum. Og det er disse hvite, privilegerte mennene som kommer aller minst heldig ut av Knut Hamsuns forfatterskap. Hamsun sparket minst like mye oppover som ned og til siden.

Markens grøde

Det dukker opp samiske personer nå og da i Knut Hamsuns forfatterskap, og de er langt fra ensidig negativt fremstilt. Det er faktisk i *Markens grøde*. Og enda verre: Mens samer ellers i forfatterskapet er individer av større eller mindre betydning for teksten, fungerer samene i *Markens grøde* grunnlag for negative generaliseringer om alle samer.

Det har blitt anført flere forklaringer på Hamsuns antisamiske forvandling i *Markens grøde*. En av dem er at dette er en bok med et budskap som tidligere ikke hadde vært viktig i Hamsuns litteratur: Norge trenger folk som rydder land og dyrker jord, og de skal være bofaste. Denne ideologen er på kollisjonskurs med samenes tradisjonelle livsform. Kontrasten til Hamsuns tidlige forfatterskap er tydelig, der man kan tenke seg at nettopp vandrerkikkelsenes nomadiske liv muliggjorde et positivt forhold til samene. Nils Magne Knutsen har vært talmann for denne tanken (Knutsen 2006, s. 126).

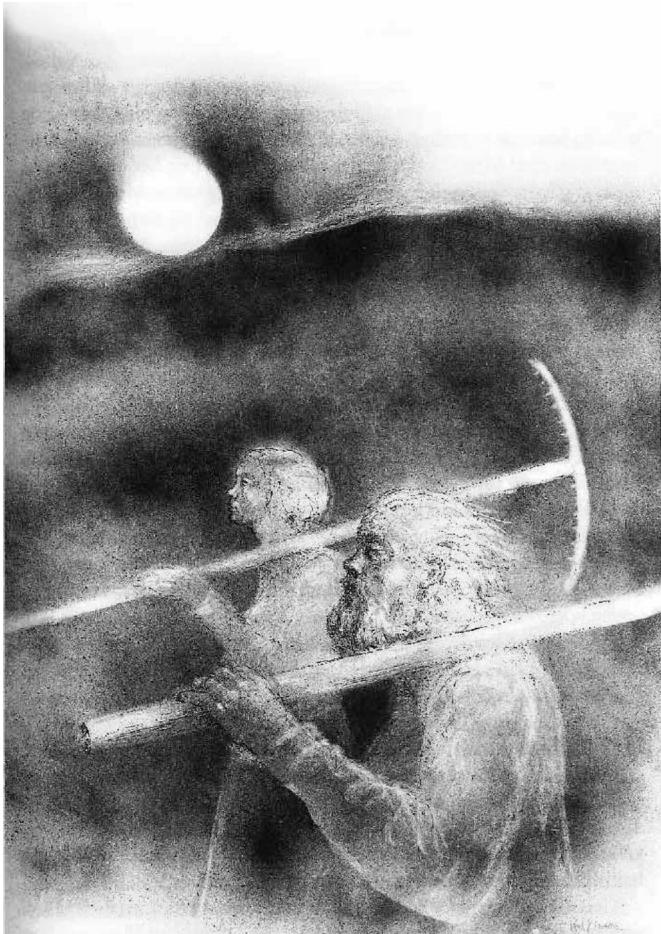
En beslektet forklaring har blitt foreslått av Kristin Jernsletten: *Markens grøde* er en nasjonsbyggende tekst, og det er viktig for nasjonen å være befolket av lojale underetter – særlig i utkantene. Nomader som streifer over

- ▶ rållaj hárráj mättijn tevstajn, sávadusáj ganugahttet nissunij áðáájggásasj rållaj vijddánimev. Vuojnno nissunijda ij dal agev máhtsadahste gájkka iellema vidjurij, moattes li ávd-dånbuktám vuosstebielijt ja vehi sieradusájt – valla: Ij la aktak dá rádjáj javllam Knut Hamsuna girjij nissunij hárráj le álgge ávddånbuktet.

Gå galggá guoradallat avta girjetjálle vuojnojt ja guot-tojt mierredum ulmusjuohkusa vuoksjuj, de le luondulasj álgget girjálasjuoda ulmutij ma gulluji dan juohkusij. Le gus buorre jali nievrep biele? Lijkku gus girje subtsastiddje sijáv, váj ij. Jus juogos le iebdelusjáduvvam sebrudagán, ja ulmutja ávddånbuvteduvvi nievrebun guoradallamis, de le máhettelis girjetjálle le, diedulattjat váj ij, tjállám fábmo-vidjuríjs ietjas ájgen, majt mij dálásj ájge vierrevuohtan adnep.

Dát guoradallamuohke buktá gássjelisuodajt gá ájne-gis ulmusj mak ij dárbaha ávdåstít ålles juohkusav. Knut Hamsun girjetjállén vuosteldij dallusj dábálasj vuojnov jut girjálasjuoda ulmusjgåvudisá ierit ietján galggín sebrudagá juonga juohkusav ávdåstít. Hamsun vuosteldij ulmutijs gávvidusájt ma lidjin tjáledum gábtjájtj aktisasj doajmme gávåv moaddásijs, gá dákkár ávdåstiddje ulmutja máhti doajmmat vuogas ræjddon girjetjálláj juogu dal politihkalasj jali pedágåvgálasj ággomusájda. Valla Hamsun – jus galggap jáhkket dasi majt iesj javlaj - ittij sidá adnet dákkár girjálasjuoda ulmutjijt álkkes ávdåstiddjen juohkusijda, ulmusjtjerdajda jalik sebrudakdásjda.

Diedon gávnnuji juohkka tevstajn ávddånbuvteduvvam guotto majt máhtá tjuolldet, valla de la ájnas vieledit tevsta moatobelakvuodav. Jus gávnnuji buojkulvissaj akta ulmusjtjérdda Hamsuna girjálasjuodan man nievres bie-le ávddånbáhti avta ájnna javllamusán, de ij la javladum dát gullu gájkka suv tevstajda. Dát gullu sierraláhkáj jus buohtastahttep avtav juohkusav nuppijn juohkusij. Hamsun tjálij nievres bieljt manenagá gá ulmutjijt gávvij. Sân ávddånbuvtij dav massta ulmusj tjajmadaláduváj ja álu delbastij. Gá galggap árvustallat jus akta juogos le Hamsuni sierraláhkáj nievret ávddånbuvteduvvam, de máhttá gatjálvisáv bajedit: *Le gus værábu gá oarjelahá?* Na ienemusát, de ælla. Englándalattja li ájnna sijájs gudi dáv «guoradallam» báhtusav dievddi Hamsuna girjálasjuoda állesgåvván.

Isak ja Inger Sellanrå. / Isak og Inger Sellanrå.

Tjuorggam/Illustrasjon: Karl Erik Harr.

► grensene i takt med årstidene, har ikke den lojaliteten eller respekten for grenser som nasjonen trenger (Jernsletten 2006, s. 121). Jernsletten peker videre på at litteratur som har underbygget koloniale maktstrukturer i andre deler av verden, har brukt et ekteskap mellom en europeisk mann og innfødt kvinne som symbol for foreningen av en nasjon – ikke som et partnerskap mellom likeverdige individer,

► Knut Hamsun gehtjaj englándalattjat stuorrásin ja gudi ettjin vieleda majdik (avta láhkáj duolla, máhttep ihkap javllat) Englándav dagu vieledahtes imperiálistak fábmorijkkan. Jus gehtja nuorttavuonak tjalmij de li dá guokta juohkusa – englándalattja ja oarjelahá – fábmovielde ja guovdátjin. Ja de li dá vielggis, oajvemus álmmå gudi ienemusát dielbastuvvi Knut Hamsuna girjálasjvuodan. Hamsun delbastij oajvemusájt, æbdásabmusijt ja jæbddásattjajt.

Ednama tjuohppusa

Knut Hamsuna girjálasjvuodan boahá duot dát sábme ávddân, ja e littja gájt agev nievret ávddânbuvteduvvam. Valla dáv li de ajtu *Ednama tjuohppusa* girjen. Ja vil værâbut: Madin sáme ietjá Hamsuna girjálasjvuodan li ájnegis ulmutjin, unneq ja stuoráp rållaj, ávddânbuvtedum tevstajn, de sáme *Ednama tjuohppusa* girjen li tjáledum nievres bielij ma guoski gákka sámijda.

Moattes li tjelggim Hamsuna muoladimev sámijda *Ednama tjuohppusa* girje rájes. Akta dajs le jut dát girje I tjáledum dajna sisanoj mij Hamsuna girjálasjvuodan ávddâla ij lim: Vuonarijkka dárbaul ulmutjijt gudi ednamav ruoddiji ja sij galggi aj liehket stuoves árro. Dá ájádusá lidjin sámi arbbedábâlasj iellemvuohkaj abmasa. Hamsuna ávdusj girjálasjvuoda gáktuj, de le dát tjelggasit vuosste-bælláj, gá ulmutja ma agev li váttsatjime jali gejn li jáhttiviessom máhta ávddânbuktet jut Hamsunin lij buorre vuojno samij gáktuj. Nils Magne Knutsen le sán guhti dáv ájádusáv tjuottjot (Knutsen 2006, 126. b.).

Muodugasj tjelggidus le oajvvaduvvam Kristin Jernsletten:is: *Ednama tjuohppusa* le girje gánnå ríkkatsieg-gim tæksta le, ja ájnnasin le jut ríkkva vuododuvvá áskâldis viesádij – sierraláhkáj giejvos saijin. Jåhtte ulmutja gudi ríkkajrájájt rasstiji jubes jahpáj, sij e vieleda rájájt majt ríkkva dárbaul (Jernsletten 2006, 121. b.). Jernsletten tsuojggi vijd-dábut jut girjálasvuhta gánnå li koloniála fábmostruktuvra ietjá bájkijn værâldin, le gallásjvuhta europealasj álmmå ja iemeálmmuknissuna gaskan gávviduvvam ríkkaj aktis-sasjvuodav gávnatjít – ij le val avtaárvvusasjvuhta sunnu gaskan, ienni le álmåj guhti nissunav æjggú ja suv ietjas kultuvraj áhpat. Ja ájn vil duodden de aj æjggú ríkkav ja

► men gjennom at mannen tar kvinnen, kultiverer henne og eier henne. I forlengelsen eier han også selve landet og de innfødte.¹ Ekteskapet fremstilles selvsagt som frivillig og lykkelig. Jernsletten mener at dette skjemaet er interessant for *Markens grøde*. Romanen skildrer ekteskapet mellom Isak og Inger, og selv om fortelleren hevder at «det var intet av lapp ved henne», har Inger trekk som antyder at hun kan være samisk (Jernsletten 2006, s. 124). Hun går i kommager, hun har brune øyne og «ovale kinn», og hun og slektingen Oline har påfallende mye kontakt med de samiske omstreifene.

Det er ikke tvil om at naturen i *Markens grøde* fremstår som kvinnelig. Den blir omtalt som øm og moderlig, en «barm» og en «varm morshånd». Det er heller ikke tvil om at Isak Sellanrå er en mann som kultiverer denne kvinneliggjorte naturen.² Vi kan merke oss hvor sterk betoningen av den maskuline handlingen *såing* er i romanen. Såmannen Isak er et ledemotiv i *Markens grøde*.

I flere hundre år hadde vel hans farfædre sådd korn, det var en handling i andagt en stille og mild kveld uten vind, helst mot en miskundelig og ørliten duskregn, helst så snart som mulig etter grågåstrækket. [...] Korn det var brødet, korn eller ikke korn det var liv eller død. Isak gik barhodet og i Jesu navn og sådde, han var som en kubbe med hænder på, men indvendig var han som et barn. Han hadde omhu for hvert av sine kast, han var venlig og resigneret. Se, nu spirer nok disse kornøinene og blir til aks og mere korn, og slik er det over hele jorden når at korn såes. I Jødeland, i Amerika, i Gudbrandsdalen – å hvor verden den er vid, og den ørlille ruten Isak gik og sådde på den var i midten av alt. Det strålet vifter av korn ut fra hans hånd, himlen var overskyet og god, det tegnet til et uendelig lite duskregn. (*Markens grøde*, s. 161)

Når det senere skal settes potet, får lille Eleseus og Sivert være med. De setter «potet som engler, de har små velsignede hænder og vinder på farn så komplet» (s. 209). Det finnes mange flere eksempler. På siste side får vi bildet som

► iemeálmugav.¹ Gállasjvuhta gávviduvvá vuorbálattjan ja iesjrádálattjan. Jernslettena mielas le dát sjiebmá miel-lagiddis gå *Ednama tjuohppusa* girjev guoradallá. Románan gávviduvvá Isaka ja Ingera gállasjvuhta, ja vájku javladuvvá Ingera birra «sujna ij lim mige sámes», de li huoman sujna merka majt máhttá dálkkut gulluji sámijda (Jernsletten 2006, 124. b.). Sán gábmajij vádtsá, sujna li russjkis tjälme ja «jårbudis niera», ja duodden de sunnun Oline berulattajnis li állo dahkamuhá gálggávis sámij. Tjielgas le jut luonndo *Ednama tjuohppusa* girjen gávviduvvá nissun-hábmáj. Luonndo gávviduvvá njuorrisvuoda baktu ja ied-dnelattjan, dagu «bållán» ja «lidna liegga iednegiehtan». Ja vuojnunagá de la Isak Sellanrå álmaj guhti dáv nissunij hámen luondov ruoddi ja buoret.² Merkahip aj man oajv-vásit dat álmmaj barggo sáddjim románan ávddánboahtá. Isak, sádjoálmaj, le *Ednama tjuohppusa* girje lájddistiddjen.

Moadda tjuohtejage le suv máutto gárnijt sáddjim, dát lij duodalaş barggo iehkedijt loadtjen ja lievnon, muojon ármmogis navoldagátjjin boahtá, muojon aj dan ga manjela gå gása li nuortas hållánam. [...] Gárne 1 så má lájbbe, gármve váj ij gármne, dát merkahij viessomav váj jábmemav. Isak gahperáhtá ja Jesusa namán sáddjii, vuojnnet lij dagu guovnek giedaj, valla sisnjutjis dagu mánna. Sujna lij hukso juohkka avta sádjogárnes, sán lij sijvvo ja vuollegris. Usjúdaláj sádjogárne dal gárnneoajvven sjaddá, ja gárnij ednu, ja nav vuojn le værálidin juohkka sajen. Juvdájednamin, Amerigin, Gudbrandsdalen:in – vuoj man vijddát værált le, ja dat unna beldusj majt Isak sáddjij lij állu guovdátjin. Sádjogárne suv giedas suojvvanastin, sádjuj lij buorre gå ámágis lij, ja vuojnnet dal aj navoldagátjjin boahtá.

(*Ednama tjuohppusa*, 161. bielen)

Manjela gå dal berunijt galggi sáddjít, de oadtjoba unna Eleseus ja Sivert siegen liehket. Såj «berunijt sáddjiba dagu ienjgila, sunnun li unna buorissjivnnjádum giedatja ja állu jáksåba áhtjeska» (209. b.). *Ednama tjuohppusa* girjen gávnnu-ji moadda buokulvisá. Manjemos bielen hæjtá girje náv: Isak ja Sivert – állesjattuga - sáddjiba ja hárvviba.

1 I postkolonialistisk litteraturanalyse ser man ofte en symbolsk sammenheng mellom landet, de ikke-vestlige innfødte og kvinnen.

2 Se også Storfjell 2003, s. 101-106.

1 Postkoloniála girjálasjvuoda guoradallamij ávddánboahtá álu symbávlák aktisasjvuhta ríjka, sijá gudi aella alle-værlda viesáda ja nissunij baktu.

2 Gehtja aj Storfjell 2003, 101-106. bielijt.

► avslutter *Markens grøde*: Isak og Sivert – nå voksen mann – sår og harver.

Den mer kvinnelige handlingen *å høste* er ikke like påaktet: «Inger tok gulrot og næpe op. Alt var i hus» (s. 186). Ferdig med det. Neste år: «Høsten utover foregår nu det sædvanlige arbeide i hele marken, like ned til bygden, poteten takes op, kornet berges ind, storfæt blir sluppet på jordet» (s. 332). Ferdig med det igjen.

På den annen side er det minst ett viktig punkt der *Markens grøde* motsetter seg skjemaet: Er Isak, som Troy Storfjell har antydet, «den siviliserte metropoliske europeeren», motbildet til den samiske «usiviliserte villmannen»? (Storfjell 2003, s. 104) En overlegen europeer som redder de mindreverdige innfødte fra sin egen uvitenhet? Det er vanskelig å akseptere. Rett nok bringer Isak kultur til ødemarka i ordets mest opprinnelige forstand: Han dyrker jord og bygger hus. Men når Inger kommer tilbake fra Trondheim og har lært å lese, synge salmer og arbeide mer effektivt (med symaskin) – svært viktige og positive egen-skaper i en tenkt europeisk kolonisherres verdisystem – er hun på kollisjonskurs med Isaks og tekstens holdninger. Den kunnskapsrike Inger blir snart ulykkelig, og bare gjennom å underkaste seg de gamle reglene og glemme det hun lærte i byen, inkludert salmesangens siviliserte religiositet, får hun vende tilbake til idyllen. Isak passer dårlig i kolonisherreskjemaet. «Samen i *Markens grøde* er noe midt imellom dyr og menneske», skriver Jernsletten (2006, s. 123). Det er sant, men Isak selv er kanskje enda mer enkel og dyrisk.

Det er likevel ikke tvil om at *Markens grøde* fremstiller det samiske på en måte som det er viktig og riktig å ta avstand fra. I tillegg til de stygge karakteristikkene³ og den generelt fiendtlige holdningen til samer, er det verdt å nevne historieforgfalskningen som innleder romanen:

Den lange, lange sti over myrene og inn i skogene hvem har trakket opp den? Mannen, mennesket, den første som var her. Det var ingen sti før ham. Siden fulgte et og annet dyr de svake spor over moer og myrer og gjorde dem tydeli-

³ Det holder kanskje å nevne de to verste: «Lapperne de slesker altid» (s. 10). «Lapperne de vanker i utkanterne, i det skumle, sæt lys og luft på dem, og de vantrives som utoi og makk» (s. 237).

► Duot mij la ienep nissunij barggo tjuohppat ij la nav guovdátjin: «Inger doaboj rusjpjijt ja návrrahijt. Gájkka lij de goaden.» (186. b.). Ja ij des ienep tjáleduvá: Nuppe jage: «Tjávtjav de lij dábálasj ednambarggo, juohkka sijdajn, berun doaboduvvá, gárne tjuohpaduvvi, slihturijt gæddáj luojtti» (332. b.). Ja ij des ienep tjáleduvá.

Nuppe bieles de le *Ednam tjuohppusa* girjen ájnas moal-gedibme mij ij dáv sjiemáv tjuovo: Le gus Isak, duola dagu Troy Storfjell; a tsuojggidusá milta, «europealasj guhti le siviliseridum værálda ulmusj», dan sadjáj gå sáme «guhti ij la siviliseridum ja villda»? (Storfjell 2003, 104. b.) Stuorrás europealasj guhti gádj uiebdes iemeárrojt ietjaska diehemahtesvuodas? Gássjelis le dási guorrasit. Galla dal Isak le buktám kultuvrav oalle miehtsesijddaj: Sán ednamav ruoddi ja viesov tsiegti. Valla gå Inger Roandemis máhttsá, ja láhkát ja sálmajt la oahppam, ja goarrommásijjnajn le oahppam dábmarappot goarrot – állu ájnas ja buorre máhtudagá europealasj kolonifámoj árvojs – de sjaddá sán állu vuosstebiellen Isaka ja tevsta guottojda. Dáhtak tjiehpes Inger boahtá vijmak vuorbedisuohhtaj, ja dássju jus dajda ávdusj njuolgadusájda vuollán ja vajálduhttá majt stádan lij oahppam, duola dagu sálmimalávlloma siviliseridum jáhkov, de esski iemeláhkáj sjaddá. Isak vuojn ij hieba kolonifámoj-sjiebmáj. «Sábme *Ednama tjuohppusa* girjen le dagu divrij ja ulmutijj gassko», tjálla Jernsletten (2006, 123. b.). Na duolla galla Isak iesj le ájn vil avtagærddásabbo ja villda ulmusj.

Valla iv iehpeda jut sámevuhta *Ednama tjuohppusa* girjen ávddånbuvteduvvá avta láhkáj majt ep máhte dák-kidit ja majt hæhtup vuosteldit. Duodden dájda vastes gávvimijda³ ja dábálasj vuosstemiellaj sámiida, de la ájnas merkahit histávrålasj boastovuodajt majna romádna álggá:

Dáv guhka, guhkes bálggáv jiekkijt ja mehtsijt, guhti le dáv lávkum? Álmáj, ulmusj, sán guhti dási vuostak bádj. Ittjj bálgges gávnnu suv ávddåla. Maajjela suv tjuovoij duot dátjudos dáv bálggáv mij jurra vuojnnu dieváj ja jiekkij badjel,

³ Nuoges le dal nammadit dá guokta værámusá: «Sáme má agev lávgájdalli» (10. b.). «Sáme vántsáiji dílggorabdajt, várálabmusij, jus sijáv tjuovgada ja jus ilmev oadlu, de sij e desti soaptso dagu dílke ja mádo» (237. b.).

- ▶ gere, og siden igjen begynte en og annen lapp å snuse stien opp og gå den når han skulle fra fjell til fjell og se til sin ren.

Teksten usynliggjør samenes tilhørighet til det landet Isak legger under seg. Dette er for øvrig den eneste gangen vi hører om reinsdyr i *Markens grøde*. Dyrehold er det tilsynelatende bare Isak og de andre nybyggerne som driver med.

Men livet lever

I det siste bindet i August-trilogien møter vi den samiske kvinnen Åse. Foruten Inger og Oline i *Markens grøde*, som altså muligens er samiske, er Åse i *Men livet lever* den eneste samiske kvinnen som spiller en viktig rolle i en Hamsun-roman. Det sies at faren hennes er tater, mora same. Åse går i kofte og bor i en gammel lapp» (s. 19). Hun er noen-og-tredve år gammel.

Åse oppfyller enkelte samiske stereotypier: Hun er magisk, og hun er skitten. Men hun er vakker, «et merkelig vakkert kvinnfolk», hun er høyreist, og hun har stor psykologisk innsikt. Hun kan lege mennesker og dyr, og hvis ingenting annet hjelper, påkaller bygdefolket på Segelfoss Åse. De forbinder henne imidlertid også med farlig trolldom, hun vil nok gande den som skulle våge å legge seg ut med henne. Hver gang noe uhhyggelig skjer, spekulerer de: Åse står sikkert bak! Disse overtroiske spekulasjonene er aldri fortellerens, men alltid uttrykt gjennom bygdefolkets egne stemmer.

August frykter derimot ikke Åse, i alle fall ikke i begynnelsen av romanen. Han er pengeøkonomi, fremskritt, spas og moro. August har blitt en gammel mann i *Men livet lever*. For å antyde noe om hans funksjon i et samisk perspektiv, må vi gå innom *Landstrykere* (1927), August-trilogiens første bind.

August er en historieforteller, og det han liker aller best å fortelle om er «de ville» som han har møtt i «varme land». Elisabeth Oxfeldt har vist hvordan disse fortellingene avkler en norsk kolonial diskurs (Oxfeldt 2012). Augusts historier er ikke nødvendigvis så urimelige og «eventyrlige» som det har vært vanlig å mene. De speiler tvert imot vanlige talemåter og forestillinger i samtiden hans, for eksempel i

- ▶ aj nav bálggán sjattaj, ja máñjela de muhtem sábme ja vádtsegádij gá váres várráj galgaj ietjas boahtsujt ræjnnutjít. Dán tevstan e sáme diehttú dan ednamin majt Isak ámas. Ja le aj ájnna bále boahtsu nammaduvvá Ednama tjuohppusa girjen. Da li dåssju Isakin ja duoj ietjá ádåboahttij gejn li juhtusa ja slihtura.

Valla iellem ham joarkká

Manjemus goalmát girjen Augusta birra oahpástuvvap sámenissunijn Åsejn. Ierit de Ingeris ja Olines *Ednama tjuohppusa* girjen, gudi soajttá libá sáme, de le Åse *Valla iellem ham joarkká* girjen ájnna sáme nissun gænna l ájnas roalla. Javladuvvá suv áhttjes le tåterijs, ieddne vas sábme. Åse gáptijen vádtsá, gámán árru «ållu vuoras sáme lunna» (19. b.), ja le gálmálák jagij sinna.

Åse li muhtem gámbalis sáme merka: Sân la guobastahkes, ja duolvas. Valla fávrro l galla, «imáj fávros nissun», sán la guhkak sjattos, ja sujna le állo psykolåvgålasj dájjddo. Sân ulmutjijt ja juhtusijt buoret, ja gá niedastuvvi, de bájke ulmutja rávviji Segelfoss Åsev boahtet. Suv adni aj noajdden, máhttá noajddot jus ulmutjij ij ájgás boade. Juohkka bále gá goaksusa dáhpáduvvi, de ulmutja usjudalli: Åse lisj dal noajddum vas! Dá bágó ælla substastiddjes goassak, ienni li bájke ulmutjij javillamusá.

August gal ij Áses balá, ij gájt de romána álgón. Sujna le ruhtaøkonomija, ávddânbime, ja sán hávsskudallá ja sujna l suohtas. August le juo vuoras álmål dán girjen. Jus galggá tsuojggidit suv sajev sáme vuojnoj milta, de viertip máhttsat *Gålgggåvisá*-girjjáj jages 1927, mij lij vuostasj girje Augusta birra.

August le histåvrråsubstsastiddje, ja dav majt lijku ienemusát substsastit le «duoj villda ulmutjij» birra gejt la sán «liegga rijkajn» ievvím. Elisabeth Oxfeldt le tsuojggodam gáktu dá substsasa bihkusij bukti vuona koloniála dágástellamijt (Oxfeldt 2012). Augusta substsasa ællitja nav boastobælláj ja «miellasjuovesvuodas» gá mij la dábálasj vuojnos. Da gávviji farra dábálasj ságastallavuogijt ja ájá-dusiellemav suv ájges, buojkulvissaj *Nordal Rolfsena Vuodoskåvlå lähkåmgirje* (*Lesebok for folkeskolen*). August substsas «Gånågis Lulleindián» (Burma):

- Nordal Rolfsens lesebok for folkeskolen. August forteller om «kongen i Bakindien» (Burma):

Han var sort og hadde hugtenner [...]. Og der skulde du ha sett noen ringer i ørene på ham: de hang like ned på akslene hans og var av mennesketanner av alle hans fiender. (*Landstrykere*, s. 34)

Nordal Rolfsen skrev på sin side blant annet om «njam-njam-folket, folket med den umåtelige appetitt, som eter mennesker. De bærer om halsen tennene av dem som de har spist» (Oxfeldt 2012, s. 231). Oxfeldt har vist at *Landstrykere* ikke bare er modernitetskritikk, «romanen griper også tak i temaet vestlig imperialisme, som den understreker at Norge er en del av» (Oxfeldt 2012, s. 233). Gjennom bevisstheten om at Augusts historier er latterlige, latterliggjør Hamsun Vestens forestillinger om «de andre». Og fordi August har vært med på den verste kriminelle handlingen i Knut Hamsuns forfatterskap, en gruppevoldtektsav ei ung jente i Afrika som endte med at jenta døde, erkjenner teksten et dypt alvor i koloniseringen av den tredje verden.

Hamsun leker altså med en norsk kolonial diskurs i *Landstrykere*. Men hva med det samiske? August-trilogien foregår i Salten; her var kolonisering ikke noe fjernt og merkelig som bare skjedde i Burma og Afrika. Derfor er det så interessant at en sterkt, samisk kvinne dukker opp i trilogiens siste bind.

Åse fungerer som motvekt til maktstrukturene på Segelfoss. Når August med pengemakt vil overtale fattige, purunge Cornelia til å ligge med ham, rykker Åse inn. Hun beskytter Cornelia gjennom å konfrontere August ved flere anledninger. Åse motarbeider også Augusts arbeid for å få anlagt bilvei til Segelfoss. Doktoren i bygda mislikter på sin side sterkt at Åse helbreder mennesker og dyr, han vil ha slutt på den mystiske legevirksomheten. Men han kommer ingen vei med bygdefolket. En gang tilkalles hun til og med til hans eget hus når han selv er borte. Doktorens sønn har brukket et bein, og Åse hjelper ham med å falle i sovn. Guttens mor Ester blir «oppspilt av glede», hun vil betale, men Åse vil ikke høre snakk om penger. Doktoren kommer så hjem, og Ester ber Åse om å gjemme seg. Hun nekter igjen og møter doktoren med rak rygg. Han forstår hva som har foregått og blir rasende. «Gå!», skriker han, og Åse moer

August ávvudallá silldájáffofábrikha ásadimev Poldenin, akta suv prosjevtajis mij ittijí gánneda. Hålogalanda teáhtera August vuosá-dusás jagen 1994 gánná Helge Jordal lij oajverállan. / August feirer etableringen av sildemelsfabrikk i Polden, et av hans mest død-fødte kapitalistiske prosjekter. Fra oppsetningen "August" på Hålogaland teater i 1994 med Helge Jordal i hovedrollen. Gávvá! Foto: Ola Røe / Hålogaland Teater.

► Sán lij tjáhppat ja sujna lidjin tjálánbáne [...]. Ja galggí vuojnnet dajt ringojt suv bieljijn: da gitta álgijda gahtsajin, ja lidjin ulmutjíj bánijs gájkka suv vassjulattjajs. (Gålggåvisá, 34. b.)

Nordal Rolfsen tjálij ietján adjái «njam-njam-álmmuga birra, álmmuk gudi nav bárrin, ulmutjijt aj bárrin. Sij tjiebedin guoddi bánijt sijájs gev li bárrám» (Oxfeldt 2012, 231. b.). Oxfeldt le tsuojggim Gålggåvisá girrje ij la dåssju ádåájg-gásasj dilev ja dábijt lájttala, valla aj «romádma aj bajet alleværálda imperiálismav, ja dan láhkáj ávddånbuktá jut Vuodna aj la dássta oassen» (Oxfeldt 2012, 233.b.). Augusta subttsasij baktu dal Hamsun tjáimon válldá alleværálda ájádusájt «dáj iehtjádíj» birra. Ja gá August le siegen lähkám dan værámus vierredagon Hamsuna románajn, gá moattes

► seg til å gå. Men doktoren synes ikke at hun går fort nok, han vil skyve henne ut med makt. Da snur Åse seg om, og med en lynrask hånd i doktorens ansikt river hun ut et av øynene hans (!).

Åse biter fra seg. Hun kommer for det meste godt ut av teksten, og hun taler August – representanten for moderne kapitalisme – og doktoren – representanten for moderne, vestlig vitenskap – midt imot. Enøydheten blir for øvrig en lykke for doktoren og Ester. Han har følt seg alt for god for sin kone, og derfor har de begge vært ulykkelige. Med ett øye jenker han seg. «Fru Ester famlet seg aldri mere opp på mørkeloftet for å gråte. Velsignede Aase!» (s. 116)

Det er viktig å holde fast ved at vi ikke uten videre kan generalisere fra et enkeltindivid til gruppen hun tilhører. Én «god» person beviser i seg selv like lite som én «ond» person gjør. Det finnes dessuten tegn i *Men livet lever* på en holdning mot samer som ikke er så mye å skryte av: «Det var rart med [Åse], hun talte på sin langsomme måte godt bumandsmål og kunde mere av forskjellige ting end andre lapper, så hun var ikke uten evner» (s. 16). Men som sterk, rakrygget, klok og til dels sympatisk samisk kvinne, falsifiserer Åse utsagnene om samer fra *Markens grøde*. «Lapperne de slesker alltid», står det i nobelprisromanen. En slik påstand kan motbevises med ett motstridende tilfelle. Åse slesker ikke.⁴

På siste side av *Men livet lever* drives August mot et stup av en stor saueflokk. Da spiller Åse en viktig rolle:

Det er Aase – Aase som står der og møter sauene, slår ut med armene, vifter med koften. [...] kanskje at hun bare vil hjelpe til å stoppe dyrene. Hun gjør det motsatte, driver dem bare ut på randen av avgrunnen, noen er allerede gått utfor, det er tre hundre meter ned. Strømmen øker, et menneske er midt inne i den kokende hvirvel, August, han ses å smile en gang ned mot bilen, han mener vel å kunne berge seg i siste øyeblikk og vil ikke vekke uro, derfor smi-

► nággováldin avtav nuorra næjtsov Áfrikán, massta aj næjtsos jámij, de tevstan goalmát værálda koloniserim vil duodalappot ávddânboahá.

Hamsun dagu stoahká vuona koloniála dágástallamij *Gálgávisá* girjen. Valla gáktuk dal sámij? Dá gálmámmá girje Augusta birra li Sáltos; dáppé vuojná ij lim koloniserim nav guhkken ierit ja juoga mij dáhpáduváj Burmán/Nyanmáran ja Áfrihán. Danen nav miellagiddis sjaddá gå rávas sáme nissun ilmmá goalmát girjen.

Åse doajmmá dagu vedjagin fábmostruktuvrajda Segelfoss bájken. Gå ruhtafábmogis August gæhttjal hæjos ja ållu nuorra Corneliat hoalájdahttet sujna bielmmadittjat, de Åsejn oadtu dahkamuháv. Sán Corneliat oaggi gå Augustav dájna duosstu moatten bále. Åse vuostelt aj Augusta ájggomusájt bijllaráhnev Segelfossaj oadttot. Bárke dáktár ij lijkku gå Åse ulmutjijt ja juhtusijt buoret, sán sihtá dákkár imáj buoredimbargov gádodit. Valla sán ij gásik bárke ulmutjij boade. Akti gájt aj dáktára sjiddaj Åse rávviji gå dáktár iesj lj ierit. Dáktára bárne lij juolgev doadjám, ja Åse oadtu suv oaddátjít. Báhtja ieddne Ester «ållu ávvusij», sihtá mákset, valla Åse ij vå sidá máksemijs gullat. Dáktár sjiddaj boahá, ja Ester gáhhtju Åsev tjehkádit. Åse vuornnu ja duosstu dáktárap, ievvvi muodos muohtuj. Dáktár árvvet mij la dáhpáduvvam ja suhttá. «Gájda dássta!», ruodjal, ja Åse ájggu vádtssát. Valla dáktára mielas de sán goadná, ja sihtá suv álgus nárddádit. De Åse hæhkhat járgit ja háhppelit giedajn dáktáris nuppe tjalmey ierit gabes (!).

Åse birra galla gullap tevstan. Ja buoragit sán tevstan bierggi, ja Augustajn rijddal – sán guhti gávvit ádáájggásasj ruhtavéráldav- ja dáktárap – guhti vasstet ádáájggásasj allevérálda diehtagij – masi Åse gávviduvvvá vedjagin. Avta tjalmijen viessot le huoman buorissjivnnjádussan dáktárij ja Esterij. Álmáj le dábdddám ietjas ilá buorren áhkás gáktuj, ja danen libá vuorbedisuodan viessum. Gå dal avtajn tjalmijen viertti viessot, de la vuollánam. «Ester, goade iemet ittjj desti maná sjievnnjislápptáj tjierutjít. Buorissjivnnjádum Åse! (116. b.)»

Ja ájnas la mujtet jut ep avta ulmutja vidjurijt málhte dábalattjan dahkat álles juohkusa birra. Ájnegrise «buorre ulmusj duodas sáemmi binnáv gå ájnegrise «bahá» ulmusj dahká. Valla iellem ham joarkká girjen li aj tsuojggidusá sámij

4 Tatere er ofte aggressive og direkte i Hamsuns forfatterskap, motsatt av de underlanige samene fra *Markens grøde*. Er Åses rakryggethet et utslag av at farene hennes var tater? Jeg tror ikke det er riktig å redusere henne på den måten, men i så fall ville hun være en merkelig rasistisk konstruksjon av positive egenskaper

► ler han. Han kan ikke berge seg. Sau er sau, der én farer frem farer alle etter, strømmen tynger på, det går et skred av dyr ned i dypet. Da August ser at alt er tapt griper han en sau i den lange ullen, kanskje for å ha den å falle på, han holder den opp for seg, men den spreller seg løs. Så føres han utfor.

Et hav av sau ble sjømannens grav, står det i visen om August.

Med det er trilogien slutt. Hovedpersonen, en representant for moderne kapitalisme og kanskje også kolonialisme, styrtet i avgrunnen av en høyreist samisk kvinne. Og husdyrhavet hun tar kontroll over er ikke av samiske reinsdyr, men norsk, vestlig sau.

► hárráj ma ælla nav buore: «Juojddá imáj lij Åsejn, sán suo-jmma ietjas láhkáj buoragit dárustij ja máhtij ienebuv gá iehtjáda sámijs, sá ij lim sán vaddásij dagá» (16.b.). Valla Åse guhti le rávas, várdaj, vijses ja muhtem mærráj væhttsás sáme nissun, de le sán viedjagin sámij buohta *Ednama tjuohppusa* girjen. «Sáme dal agev lávgájdalli», láhkáp nobel-bálkkárománan. Dákkár moalgedibmáj máhttá gávnnat vuosstebielev: Åse ij lávgájdalá.⁴

Manjemus bielen *Ednama tjuohppusa* girjen, de stuorra sávttsaello duvddá Augustav muhtem báktedarraj. De le Åsen ájnas roalla:

Åse I dat – Åse danna tjuođtu ja sávtsajt duosstu, giedaj sæjvvá, gáptijŋ sæjvvul. [...] ihkap dássju ájggu viehkedit sávtsajt ganugahttet. Sán dakhá nuppe guovlluj, duvddá dajt darraj, muhtema juo dará badjel mannam, gálmam-tjuot mehtera li vuolus. Gurgestibme lassán, ja ulmusj la guovddelisán dán duollde gurgestagán, August la, vuojnnet mäjot bijla guovlluj, vuojnunagá dagu manjemus báles galggá ietjas gádjot ja ij visjá iehtjádijt balldet, dajnas mäjdallá. Sán ij mähte gäktuk ietjas gádjot. Sávtsa li sávtsa, da guohsti gási nubbe doalvvu, gurgestahka nákkes, ja sávtsa dagu ridon daráv vierri. Gá August vuojnná massám la gájkka, de sávtsav hullojs doahppi, ihkap oattjotjt ietjas nali, adnal dav ietjas ávdår, valla sávtsa luovas bæssá. Ja August duvdeduvvá dará badjel.

Sávtsagáråda sjaddin merraälmmá hávdden, láhkáp lávlagin Augusta birra.

Ja dájna August-trilogija hæjttá. Oajvveulmusj, guhti ávdåstij ádåájggásasj kapitalismav ja ihkap aj koloniálismav, duvdeduvváj tjieglalissaj várddás sáme nissunis. Ja slidor-ælov majna sán rijbbá ælla sáme boahhtsu, ienni dáttjaj, alleværálda sávtsa.

4 Táttara li álu vassjá ja njuolgga Hamsuna girjálasjuodan, vuosstebiellen dajda vuollegasj sámjida «Ednamatjuohppusa» girjen. Le gus Åse várdlá dájna gá ahtjes le táterijs? Jáhkáv le reikta suv javllat dán láhkáj, ja jus náv le, de la imáj rasissstalasj konstruksjávná buorre bielij.

Forfattaren

Andreas Lødemel er stipendiat ved Universitetet i Nordland. Stillingen inngår i prosjektet «Hamsun i Nordland», som er et samarbeid mellom UiN og Hamsunsenteret. Lødemel har tidligere arbeidet som litteraturformidler ved Hamsunsenteret og har mastergrad i nordisk litteratur fra Universitetet i Tromsø.

E-post: andreas.lodemel@nordlandsmuseet.no

Tjálle

Andreas Lødemel le stipænndiáhtta Nordlánða universitehtan. Suv virgge le «Hamsun Nordlándan» prosjevtan, mij la Nordlánða universitehta ja Hamsunguovdátja aktisasj-barggo. Ávdutjis le Lødemel barggam girjálasjvuodagaskostiddjen Hamsunguovdátjin ja sujna le nuorttarijkaj girjálasjvuoda mastergráda Trámså universitehtas. Mæjlla: andreas.lodemel@nordlandsmuseet.no

Litteratur / Girjálasjvuohtha

- Hamsun, Knut 1976. *Samlede verker*. Gyldendal norsk forlag.
- Jernsletten, Kristin 2006. «Det samiske i Markens grøde. Erfaringer formidlet og fornektet i teksten» i *Tid og rom i Hamsuns prosa (II)*, Hamsun-Selskapet.
- Knutsen, Nils M. 2006. *Knut Hamsun og Nordland: Den lange veien hjem*. Angelica forlag.
- Oxfeldt, Elisabeth 2012. «Voldtekten i Afrika: imperialistisk skam i Knut Hamsuns Landstrykere» i *Hamsun i Vesterålen*. Hamsun-Selskapet.
- Storfjell, Troy 2003. «Samene i Markens grødes kartlegging av en (umulig) idyll» i *Hamsun i Tromsø III: Tid og rom i Hamsuns prosa*. Hamsun-Selskapet.